

УДК 347.962.6

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.62>

## НОРМАТИВНА ВИЗНАЧЕНІСТЬ ПІДСТАВ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ ЯК ГАРАНТІЯ ЇХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Кузів Г.С.,

аспірантка кафедри адміністративного та інформаційного права  
Інституту права, психології та інноваційної освіти  
Національного університету «Львівська політехніка»  
ORCID: 0009-0001-3819-7908

Ільницький О.В.,

кандидат юридичних наук,  
доцент кафедри адміністративного та фінансового права  
Львівського національного університету імені Івана Франка  
ORCID: 0000-0001-7343-8810

**Кузів Г.С., Ільницький О.В. Нормативна визначеність підстав дисциплінарної відповідальності суддів як гарантія їх незалежності та ефективності функціонування судової влади.**

Стаття присвячена питанням удосконалення інституту дисциплінарної відповідальності суддів, що гарантуватиме уникнення втрати авторитету судової влади через прояви непрофесійності або ж відкритої протиправності використання наданих повноважень окремими суддями, з визначеними «запобіжниками» можливості позапроцесуального тиску на суддів. Метою статті є формування науково обґрунтованих висновків щодо необхідності закріплення у законі складів дисциплінарних проступків як нормативних підстав притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів, визначення допустимого рівня їхньої законодавчої конкретизації та вичерпності, їхнього впливу на ефективність функціонування системи судочинства. Для «молодих» демократій у період становлення характерна тенденція конкретизації визначеності у нормативно-правових актах підстав звільнення судді з посади, що об'єктивно повинно стати пересторогою від широкого розсуду органів, що здійснюють дисциплінарні провадження, і усунути потенційну загрозу використання дисциплінарної процедури з метою тиску на суддів у незаконний спосіб. За підсумками дослідження виділено три основні компоненти, які в комплексі дозволяють позитивно оцінити здійснення процедури дисциплінарного провадження, в тому числі застосування підстав притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів, а саме: 1) наявність нормативних положень, якими визначені керівні принципи на рівні закону (з до-

пустимим ступенем чіткості визначення та обмежувального тлумачення); 2) послідовна і передбачувана практика їх застосування у діяльності дисциплінарних органів з використанням дискреції, що матиме інституціональне значення у оцінці правозастосування; 3) наявність належних юридичних захисних механізмів у вигляді наявності незалежного та безстороннього перегляду рішень дисциплінарного органу з врахуванням предмету судового контролю та меж допустимості за реалізацією його дискреційних повноважень. Нормативна визначеність підстав дисциплінарної відповідальності повинна розвиватися як у напрямку конкретизації складів дисциплінарних проступків, так і шляхом усунення колізій та прогалин у відповідних нормах, а дисциплінарні органи – виробляти зрозумілу, послідовну і чітку практику їхнього застосування.

**Ключові слова:** правосуддя, судова влада, суд, суддя, дисциплінарний проступок, корупція, підстави дисциплінарної відповідальності судді, дисциплінарне провадження, дисциплінарне стягнення.

**Kuziv H., Ilnytskyi O. Legislative determination of the grounds for disciplinary liability of judges as a guarantee of their independence and the efficiency of the functioning of the judicial power.**

The article is devoted to the issues of improving the institution of disciplinary liability of judges which will guarantee avoidance of the loss of the authority of justice due to unprofessionalism or open illegality of the use of the judicial power granted to individual judges, with certain "fuses" for the possibility of extra-procedural pressure on judges.

The purpose of the article is to formulate scientifically based conclusions on the necessity of enshrining in law the elements of disciplinary offenses as legislative determination for bringing judges to disciplinary responsibility, to determine the permissible level of their legislative specification and exhaustiveness, and to influence the efficiency of the judicial system.

“Young” democracies in the period of their formation are characterized by the tendency to specify the grounds for dismissal of a judge in legal acts, which should objectively serve as a warning against the wide discretion of the bodies conducting disciplinary proceedings and eliminate the potential threat of its use for the purpose of putting pressure on judges in an unlawful manner.

Based on the results of the study, the author identified three main components that allow a positive evaluation of the implementation of the disciplinary proceedings procedure, including the application of grounds for bringing judges to disciplinary responsibility. They are: 1) the existence of normative provisions that define the guidelines at the level of law (with an acceptable degree of clarity of definition and restrictive interpretation), 2) consistent and predictable practice of their application in the activities of disciplinary authorities using discretion, which will be of institutional importance in assessing law enforcement, 3) the existence of appropriate legal protection mechanisms in the form of independent and impartial review of decisions of the disciplinary authorities, taking into account the subject matter of judicial control and the limits of admissibility for the implementation of.

The legislative determination of the grounds for disciplinary liability should develop both in the direction of specifying the composition of disciplinary authorities and by eliminating conflicts and gaps in the legal norms, and disciplinary bodies should develop a clear, consistent and precise practice of their application.

**Key words:** justice, judicial power, court, judge, disciplinary offense, corruption, grounds for disciplinary responsibility of a judge, disciplinary proceedings, disciplinary penalty.

**Постановка проблеми.** Незалежність судової гілки влади, що є стандартом забезпечення реалізації у державі права особи на судовий захист, розкривається через низку інституційних нормативних гарантій, які охоплюють організаційно-процедурні аспекти здійснення судочинства в Україні як форми реалізації державою функції правосуддя, що відповідно до частини першої статті 124 Конституції України здійснюється виключно судами, а також позапроцесуальні аспекти функціонування судів та державно-службових відносин щодо статусу судді як носія судової вла-

ди. Аксиоматичним на рівні теорії та практики є несаможестність кожного з них по окремо та, водночас, синергетична системна єдність для побудови системи ефективного захисту прав, свобод та інтересів особи.

На підставі усталених правових позицій Конституційного Суду України положення Конституції України стосовно незалежності суддів, яка є невід’ємним елементом статусу суддів та їх професійної діяльності, пов’язані з принципом поділу державної влади та обумовлені необхідністю забезпечувати основи конституційного ладу, права людини, гарантувати самостійність і незалежність судової гілки влади. В Основному Законі України незалежність як складова конституційного статусу особи та її професійної діяльності визначена лише стосовно суддів і забезпечується, в тому числі, особливим порядком притягнення їх до дисциплінарної відповідальності (підпункт 1.1 пункту 1 резолютивної частини Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) від 01 грудня 2004 року № 19-рп/2004; абзац другий, третій підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 2, абзацу другого пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи», статті 138 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (справа щодо змін умов виплати пенсій і щомісячного довічного грошового утримання суддів у відставці) від 3 червня 2013 року № 3-рп/2013).

Але, поруч із цим, «...особливий статус судді вимагає від нього не тільки особливого контролю за власною поведінкою, але й відповідних дій з боку держави, оскільки авторитет судової влади та його підтримка все ж таки є державною справою – судові рішення проголошуються ім’ям держави» [1].

З огляду на викладене, дослідження питань дисциплінарної відповідальності суддів є актуальним впродовж тривалого часу. Особливої уваги потребують питання, у яких, на перший погляд, закладена дихотомічна суперечність – побудова системи дисциплінарної відповідальності суддів, що гарантуватиме уникнення втрати авторитету правосуддя через прояви непрофесійності або ж відкритої протиправності використання наданих повноважень окремими суддями, з визначеними «запобіжниками» можливості позапроцесуального тиску на суддів через адміністративно - служ-

бовий аспект функціонування судової гілки як елементу державного апарату [наприклад, 2].

Прийнятий 2 червня 2016 року Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» № 1401-VIII (набрав чинності 30 вересня 2016 року) змінив конституційні основи в організації судової влади України та здійснення правосуддя. З метою конкретизації конституційних положень, того ж дня був прийнятий новий Закон України «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII (набрав чинності повністю 30 вересня 2016 року) (далі – Закон № 1402-VIII). Важливе значення з позицій оновлення системи дисциплінарної відповідальності суддів України відіграють і положення Закону України «Про Вищу раду правосуддя» № 1798-VIII від 21 грудня 2016 року (надалі – Закон № 1798-VIII або Закон про ВРП).

Однак, інституційні проблеми функціонування органів, що здійснюють розгляд справ щодо дисциплінарної відповідальності суддів впродовж тривалого часу (зокрема, у період з серпня 2021 року по листопад 2023 року дисциплінарні палати Вищої ради правосуддя не розглядали відповідні матеріали) зумовили певну зупинку впровадження оновленого нормативно-правового регулювання. Однак, відновлення дисциплінарної функції та перспективи зміни процедури здійснення дисциплінарних проваджень (через формування служби дисциплінарних інспекторів) зумовлюють підвищення науково-прикладного інтересу до чергової судової реформи, її здобутків, а також прогалин і недоліків.

**Мета дослідження.** Метою цієї статті є формування науково обґрунтованих висновків щодо можливості закріплення у законі складів дисциплінарних проступків як нормативних підстав притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів, визначення допустимого рівня їхньої законодавчої конкретизації та вичерпності, оцінки їхнього впливу на ефективність функціонування системи судочинства.

**Стан опрацювання проблематики.** Питання дисциплінарної відповідальності суддів, зважаючи на його важливість в системі функціонування судової гілки влади та для забезпечення гарантій здійснення судочинства, завжди перебувало в полі уваги науковців. Значний внесок у дослідження цього питання зробили В. Василенко, Л. Виноградова, І. Марочкін, Л. Москвич, О. Новак, С. Подкопаєв, В. Ріхтер, В. Теремецький, О. Хотинська-Нор. Ними сформовано загальнотеоретичні підходи до визначення поняття дисциплінарної відповідальності суддів, її принципів, процедури здійснення дисциплінарних проваджень, класифікації дисциплінарних стягнень, а також порядку оскарження рішень щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Частина з пропозицій була реалізована у впроваджених до законодавства змінах. Саме тому,

висновки перелічених науковців прямо або опосередковано стали теоретичною базою для цього наукового дослідження. Однак, оновлене нормативно-правове регулювання та зміна суспільних відносин потребують додаткового переосмислення та аналізу наукових позицій, які б відображали актуальний стан досліджуваного предмету.

**Виклад основного матеріалу.** Дисциплінарна відповідальність суддів за своєю адміністративною сутністю є внутрішньо-судовим видом юридичною відповідальності, до якої притягується суддя в установленому порядку в межах дисциплінарного провадження в разі неналежного виконання професійних обов'язків або порушення норм спеціального законодавства та внутрішньо-етичних регламентованих вимог, у результаті чого до судді застосовується дисциплінарне стягнення як до суб'єкта дисциплінарного проступку [1]. Застосування заходів дисциплінарної відповідальності до суддів має на меті відновлення порушених державно-службових відносин, зміцнення службової дисципліни суддів та запобігання негативним наслідкам вчиненого проступку [3, с. 342].

Загальновідомим фактом є те, що дисциплінарна відповідальність є проявом реалізації дисциплінарної влади над працівником, що засвідчує наявність елементу підпорядкованості між роботодавцем і працівником в межах виконання останнім трудової функції для забезпечення виконання трудових обов'язків з метою реалізації роботодавцем свого виробничого інтересу у відносинах найманої праці. Незважаючи на формальну відмінність, субстантивний зміст відносин дисциплінарної відповідальності єдиний і стосується як взаємин із приватним власником, так і з державою, чи з іншим публічним суб'єктом, що виконує функції роботодавця. Основна відмінність, на нашу думку, полягає у характері та обсязі обов'язків, які виконує службовець на користь держави чи громади при перебуванні на публічній службі, а також обсязі і природі «ресурсів», якими такий специфічний роботодавець наділяє службовця, а саме – публічною владою.

Беззаперечно, що судді займають особливе становище серед усіх службовців, зважаючи хоча б на частину другу статті 124 та частину першу статті 127 Конституції України, які визначають за ними виняткову функцію здійснення правосуддя від імені держави. В тому числі – і щодо самої держави. Наділивши одного разу їх відповідною владою, держава-роботодавець гарантує незалежність суддів як невід'ємну складову їхнього статусу. Вона є конституційним принципом організації та функціонування судів, а також професійної діяльності суддів, які при здійсненні правосуддя підкоряються лише закону (підпункт 1.1 пункту 1 резолютивної частини Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлума-

чення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) від 01 грудня 2004 р. № 19-рп/2004), а не державі, яка може бути учасником спірних правовідносин, а тому – потенційною стороною юридичного конфлікту і судового процесу, спрямованого на його вирішення.

Незалежність суддів є основною передумовою функціонування самостійної й авторитетної судової влади, здатної забезпечити об'єктивне та безстороннє правосуддя, ефективно захистити права та свободи людини і громадянина. Принцип незалежності суддів означає процесуальну діяльність під час здійснення правосуддя в умовах, що виключають сторонній вплив на суддів. Гарантії незалежності суддів – це передбачені законодавством належні засоби мінімізації та усунення негативних впливів на суддів під час здійснення ними правосуддя, спрямовані на ухвалення законного й обґрунтованого рішення.

Самостійність і незалежність органів судової влади та конституційного контролю означає, що вони виконують свої функції без жодного втручання у свою діяльність, не залежать від органів законодавчої та виконавчої влади, тому будь-який їхній вплив на судову владу повинен припинятися на етапі призначення суддів.

Таким чином, інституційна незалежність судової влади є передумовою незалежності і безсторонності кожного окремого судді, тоді як незалежність, безсторонність кожного з них є умовою забезпечення інституційної незалежності судової влади (абзаци 11, 12, 14 пункту 5 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України від 27 жовтня 2020 р. № 13-р/2020).

Потенційно, інститут дисциплінарної відповідальності здатен стати «чорним входом до нарадчої кімнати», схилиючи суддю до прийняття «потрібного» рішення на користь третіх осіб.

Найбільш повно проблеми та недоліки законодавчого регламентування інституту дисциплінарної відповідальності було висвітлено і проаналізовано на офіційному рівні при прийнятті рішення Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справі «Олександр Волков проти України» від 9 січня 2013 року, яке набуло статусу остаточного 27 травня 2013 року (заява № 21722/11) [4] та стало підставою «тектонічних» змін у судовій системі України.

Незважаючи на те, що судова реформа 2016 року значною мірою позиціонувалася як забезпечення виконання зобов'язань України, констатова-

них у вказаному рішенні ЄСПЛ, в тому числі щодо чіткості та передбачуваності підстав для дисциплінарної відповідальності, що є бажаними для цілей юридичної визначеності та особливо для гарантування незалежності суддів, науковці неоднозначно оцінюють її з позицій досягнутої результативності. Так, О. Хотинська-Нор вказує, що порівняно з попередніми періодами судової реформи, нинішній відрізняється «суворістю» запроваджених змін у сфері нормативного регулювання притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Зокрема, логіко-структурний і системний методи аналізу окремих положень чинного Закону № 1402-VIII дали змогу дійти висновку про невичерпність підстав притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, а також, що більшість із них передбачають можливість застосування найсуворішого виду дисциплінарного стягнення – подання про звільнення судді з посади [2].

Пунктами 3, 6 частини шоста статті 126 Конституції України, у редакції Закону № 1401-VIII, серед підстав звільнення судді з посади визначає вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді, а також порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна, що тягне за собою звільнення з посади судді саме як захід дисциплінарної відповідальності.

Не зважаючи на те, що вказані нормативні формулювання є більш конкретизованими, ніж попереднє – «порушення суддею присяги», дослідження змісту статті 106 Закону № 1402-VIII «Підстави дисциплінарної відповідальності судді» свідчить, що серед перелічених у дев'ятнадцяти пунктах складів дисциплінарних проступків судді навряд чи всі є чіткими і однозначними. Наприклад, у пункті 3 частини першої зазначеної статті підставою для дисциплінарної відповідальності є наявність у діях судді поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя судді його статусу, дотримання інших норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду, що стало предметом критики у доповіді Томаса Хаммарберга, Комісара з прав людини Ради Європи, за результатами його візиту в Україну (19–26 листопада 2011 року), ComDH(2012)10, 23 лютого 2012 року).

Деталізуючи конституційні норми, частини 8, 9 статті 109 Закону № 1402-VIII визначають перелік істотних дисциплінарних проступків або ж фактів грубого нехтування обов'язками судді, що є несумісним зі статусом судді, або виявляє його невідповідність займаній посаді, частина з яких кореспондується з переліченими у статті 106 цього ж Закону складами дисциплінарних проступків:

Частина 9 статті 109	Частина 1 статті 106
1) суддя допустив поведінку, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, у тому числі в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя судді його статусу, дотримання інших етичних норм та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду;	...3) допущення суддею поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя судді його статусу, дотримання інших норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду, прояв неповаги до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу;
2) суддя вчинив дисциплінарний проступок, маючи непогашене дисциплінарне стягнення (крім попередження чи догани), або має два непогашених дисциплінарних стягнення;	
3) встановлено факт недоброчесної поведінки судді, у тому числі здійснення суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи такого судді та доходи членів його сім'ї, законність джерел яких підтверджена; встановлення невідповідності рівня життя судді задекларованим ним та членами його сім'ї майну і доходам; використання статусу судді з метою незаконного отримання ним або третіми особами матеріальних благ або іншої вигоди;	...11) використання статусу судді з метою незаконного отримання ним або третіми особами матеріальних благ або іншої вигоди, якщо таке правопорушення не містить складу злочину або кримінального проступку; 12) допущення суддею недоброчесної поведінки, у тому числі здійснення суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи такого судді та доходи членів його сім'ї; встановлення невідповідності рівня життя судді задекларованим доходам; непідтвердження суддею законності джерела походження майна;
4) суддю визнано судом винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією;	...15) визнання судді винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, у випадках, встановлених законом;
5) суддя не виконав вимоги рішення органу, що здійснює дисциплінарне провадження щодо судді, ухваленого на підставі пункту 4 частини першої цієї статті, або за результатами кваліфікаційного оцінювання, призначеного відповідно до пункту 4 частини першої цієї статті, суддя не підтвердив здатність здійснювати правосуддя у відповідному суді;	...14) непроходження курсу підвищення кваліфікації в Національній школі суддів України відповідно до направлення, визначеного органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, або непроходження подальшого кваліфікаційного оцінювання для підтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді, або непідтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді за результатами цього кваліфікаційного оцінювання;
6) суддя умисно не подав декларацію доброчесності чи декларацію родинних зв'язків у встановлені строки або умисно задекларував недостовірні (в тому числі неповні) твердження у декларації доброчесності;	...16) неподання або несвоєчасне подання декларації родинних зв'язків суддею в порядку, визначеному цим Законом; 17) подання у декларації родинних зв'язків судді завідомо недостовірних (у тому числі неповних) відомостей; 18) неподання або несвоєчасне подання декларації доброчесності суддею в порядку, визначеному цим Законом; 19) декларування завідомо недостовірних (у тому числі неповних) тверджень у декларації доброчесності судді.
7) суддя допустив інше грубе порушення закону, що підриває суспільну довіру до суду.	

Як прослідковується з наведеного у таблиці порівняння положень Закону № 1402-VIII, за винятком незначних текстових відмінностей окремих складів дисциплінарних проступків, зазначених у статті 106 вказаного Закону, які стаття 109 цього Закону відносить до «істотних», додатковою підставою звільнення судді може стати вчинення будь-якого дисциплінарного проступку, за умови наявності одного непогашеного дисциплінарного стягнення (крім попередження чи догани) або двох непогашених дисциплінарних стягнень. Окрім того, пункт 7 частини дев'ятої статті 109 Закону № 1402-VIII містить новий склад істотного дисциплінарного проступку – «інше грубе порушення закону, що підриває довіру до суду».

Серед зазначених у Законі № 1402-VIII підстав притягнення до дисциплінарної відповідальності судді є окремі склади дисциплінарних проступків, які є проблемними щодо розуміння їх змісту та практичного застосування. Наприклад, стаття 106 Закону № 1402-VIII розмежовує склади дисциплінарних проступків в частині: неподання або несвоєчасного подання для оприлюднення декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в порядку, встановленому законодавством у сфері запобігання корупції; зазначення в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, завідомо неправдивих відомостей або умисне незазначення відомостей, визначених законодавством; використання статусу судді з метою незаконного отримання ним або третіми особами матеріальних благ або іншої вигоди, якщо таке правопорушення не містить складу злочину або кримінального проступку; допущення суддею недоброчесної поведінки, у тому числі здійснення суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи такого судді та доходи членів його сім'ї; встановлення невідповідності рівня життя судді задекларованим доходам; непідтвердження суддею законності джерела походження майна (пункти 9-12), а окремо (пункт 15) – передбачає визнання судді винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, у випадках, установлених законом. Хоча дисциплінарні проступки визначені пунктами 9-12 частини першої статті 106 Закону № 1402-VIII і є елементами складу відповідних правопорушень, пов'язаних з корупцією, однак основна відмінність між ними та дисциплінарним проступком, передбаченим пунктом 15 частини першої статті 106 Закону № 1402-VIII полягає у відсутності необхідності встановлення судами фактів вчинення цих правопорушень та визнання вини судді. Натомість, достатнім є встановлення факту такого порушення в адміністратив-

ному порядку самим дисциплінарним органом.

На суб'єктивну думку О. Новак, такі дії судді взагалі не є дисциплінарними правопорушеннями, бо вони не пов'язані із виконанням службових обов'язків посадових осіб судової влади. Кодексом України про адміністративні правопорушення у статті 172-6 встановлено адміністративну відповідальність за неподання або несвоєчасне подання декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру. Тобто такі дії судді слід розцінювати як адміністративне правопорушення. На цій підставі дослідниця вважає логічним виключити ці дії із переліку підстав дисциплінарної відповідальності судді. Правильним є застосування до суддів за це правопорушення саме адміністративної відповідальності [3, с. 340]. Вважаємо такий підхід спірним, оскільки як вказує сама дослідниця, вчинення корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних із корупцією, може бути підставою для застосування одночасно різних видів юридичної відповідальності. Застосування дисциплінарного стягнення з цих підстав видається цілком виправданим як з формальної, так і фактичної точок зору.

Необхідно звернути увагу, що зважаючи на змістовну схожість між складами дисциплінарних проступків, визначених у частині 1 статті 106 Закону № 1402-VIII та складами істотних дисциплінарних проступків, що є підставами для звільнення судді з посади, відповідно до частини 9 статті 109 цього ж Закону, використання формулювання «інше грубе порушення закону, що підриває довіру до суду» видається суперечливим і з позицій подальшого системного застосування статті 106 та статті 109 Закону № 1402-VIII та потребує внесення змін до цього Закону з метою усунення такої «редакторсько-нормативної» невідповідності, здатної спричинити спірні випадки правозастосування. Зокрема, виникає ситуація, при якій склади дисциплінарних проступків судді є визначеними, натомість, підставою для звільнення може стати інше грубе порушення закону, склад якого чітко не визначений законом як дисциплінарне правопорушення.

Водночас саме така «невизначеність» у закріпленні складів дисциплінарних проступків і обумовлює основну дискусію щодо можливості чіткого та однозначного формулювання в законі підстав для звільнення з посади судді.

Оцінка цього питання ЄСПЛ у рішенні в справі «Олександр Волков проти України» відбувалася в контексті дотримання вимог «якості закону» (пункти 173–187 рішення). Використання оціночних понять як елементів у провадженнях, пов'язаних з притягненням особи до дисциплінарної відповідальності, потенційно містить у собі небезпеку порушення вимог щодо правової

визначеності через неналежну «якість закону», в розумінні дотримання принципу верховенства права.

Водночас, концепція застосування критерію «якості закону» як елементу правової визначеності для забезпечення верховенства права, що розкривається у практиці ЄСПЛ, серед іншого ґрунтується на підході, згідно з яким абсолютна точність формулювань недосяжна і в жодному випадку не може охопити всі непередбачувані обставини, через що необхідно уникати надмірної жорсткості у формулюваннях та відповідати обставинам, що змінюються, а відтак багато законів неминуче мають більшою або меншою мірою нечіткі формулювання. Тлумачення та застосування таких актів залежить від практики (рішення «Санді Таймс» проти Сполученого Королівства від 26 квітня 1979 р., пункт 49; рішення «Олссон проти Швеції» від 25 березня 1988 р., пункт 61). Якщо положення закону не сформульовані з точністю, достатньою для того, щоб надати змогу громадянину регулювати свою поведінку: він має бути спроможним – якщо потрібно, після відповідної консультації – передбачити такою мірою, наскільки це є розумним за даних обставин, наслідки, які можуть впливати з його дій (рішення «Фельдек проти Словаччини» від 12 липня 2001 р., пункт 56). Водночас, ступінь чіткості закону, значною мірою залежить від змісту даного документа, сфери, на яку він поширюється, а також кількості та статусу тих, кому він адресований. Ступінь чіткості, який треба забезпечувати при формулюванні конституційних положень, з огляду на загальний характер, може бути нижчим, ніж в інших законах (рішення «Реквеньї проти Угорщини» від 20 травня 1999 р., пункти 34-35).

У такому випадку, з урахуванням практики ЄСПЛ для констатації максимального забезпечення гарантій прав особи повинні бути визначені та вивчені інші фактори, що впливають на якість правового регулювання та адекватність юридичного захисту від свавілля.

Варто додатково зазначити, що у більшості демократичних держав законами або іншими нормативно-правовими актами встановлено підстави для притягнення до дисциплінарної відповідальності. Однак підхід до формулювання цих підстав дещо відрізняється – починаючи з дуже детального переліку підстав, встановлених у Законі Молдови «Про дисциплінарну відповідальність суддів» (з акцентом на різних аспектах процесуальної поведінки), завершуючи досить загальним формулюванням, наприклад, у Законі Литви «Про суди» (діяння, що ганьбить (дискредитує) посаду судді; порушення вимог Кодексу суддівської етики; порушення обмежень на роботу та політичну діяльність судді, встановлених законом; порушення інших ви-

мог, встановлених у Кодексі суддівської етики; недотримання обмежень щодо професійної та політичної діяльності суддів, передбачених законом). Подібний підхід до більш загального формулювання підстав застосовується у Швеції, Нідерландах і Німеччині. Щодо змісту підстав дисциплінарної відповідальності, необхідно зауважити один важливий аспект щодо можливості застосування підходу щодо притягнення судді до дисциплінарної відповідальності за порушення, недбале виконання або невиконання основних обов'язків судді з відправлення правосуддя або ж підходу щодо повного імунітету за результатами процесуальної діяльності, якщо тільки не йдеться про умисне неправосудне рішення [5].

Таким чином, чим «молодша» демократія, тим більше у період її становлення вона тяжіє до конкретизації у законодавстві визначеності підстав звільнення судді з посади, що об'єктивно повинно стати пересторогою від широкого розсуду органів, що здійснюють дисциплінарні провадження, і усунути потенційну загрозу використання процедури дисциплінарного провадження з метою тиску на суддів у незаконний спосіб. Як виняток, в Італії законодавством передбачається повний список із тридцяти семи різних дисциплінарних порушень, пов'язаних з поведінкою суддів як під час виконання посадових обов'язків, так і поза ним.

«У контексті дисциплінарного права при оцінці чіткості законодавчих актів має існувати розумний підхід, оскільки загальне формулювання *actus reus* таких правопорушень є питанням об'єктивної необхідності. У протилежному випадку законодавчий акт не буде всебічно охоплювати питання та вимагатиме постійного перегляду та внесення змін, щоб відповідати новим обставинам, що виникають у практиці. Отже, опис правопорушення у законодавчому акті, який ґрунтується на переліку конкретних видів поведінки, але має загальне та необмежене кількісно застосування, не забезпечує гарантії належного вирішення питання передбачуваності закону. Повинні бути визначені та вивчені інші фактори, що впливають на якість правового регулювання та адекватність юридичного захисту від свавілля.

У цьому відношенні ЄСПЛ нагадує, що наявність конкретної і послідовної практики тлумачення відповідного положення закону була фактором, який призвів до висновку щодо передбачуваності зазначеного положення (рішення у справі «Гудвін проти Сполученого Королівства» (*Goodwin v. the United Kingdom*), пункт 33). Хоча цей висновок був зроблений у контексті системи загального права, тлумачення, здійснюване судовими органами, не може недооцінюватися й у системах континентального права при забезпеченні передбачуваності законодавчих положень.

Саме ці органи повинні послідовно тлумачити точне значення загальних положень закону та розсіювати будь-які сумніви щодо його тлумачення (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Горзелік та інші проти Польщі» (*Gorzelik and Others v. Poland*), пункт 65)» (пункти 178-179 рішення у справі «Олександр Волков проти України»).

Системність вказаних підходів свідчить, що абсолютна конкретика у питаннях визначеності підстав звільнення судді з посади за вчинення дисциплінарного проступку є об'єктивно недосяжною, що відповідно зумовлює широкий ступінь дискреції дисциплінарного органу (дисциплінарних палат Вищої ради правосуддя) у оцінці наявності ознак дисциплінарного проступку судді. Водночас, вказана оцінка не може вважатися необмеженою, в силу дії спеціально-дозвільного принципу діяльності будь-якого суб'єкта владних повноважень, а також повинна ґрунтуватися, на приписах субстанційного права, серед яких Основні принципи щодо незалежності судових органів, схвалені резолюціями Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 року, Рекомендації щодо ефективного впровадження Основних принципів незалежності судових органів, схвалені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 15 грудня 1989 року, Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року, Європейська Хартія про Закон «Про статус суддів» від 8-10 липня 1998 року, Рекомендація СМ/Рес (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно суддів, Кодекс суддівської етики, затверджений рішенням V З'їзду суддів України 24 жовтня 2002 року (у редакції затвердженій XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 року) та Коментар до Кодексу суддівської етики, затверджений рішенням Ради суддів України від 04 лютого 2016 року № 1. Діяльність дисциплінарного органу, яка здійснюватиметься з дотриманням таких засад, виступатиме одним з важливих елементів гарантування юридичної визначеності для особи та разом з послідовною та усталеною практикою притягнення до дисциплінарної відповідальності забезпечуватиме реалізацію принципу верховенства права при реалізації дискреційних повноважень (рішення «Круслена проти Франції» від 24 квітня 1990 року, пункт 30; рішення «Волохи проти України» від 02 листопада 2006 року, пункт 49).

Враховуючи викладені вище позиції, а також з огляду на висновки, наведені ЄСПЛ у пункті 185 рішення у справі «Олександр Волков проти України», можна констатувати, що основними компонентами, які в комплексі дозволяють позитивно оцінити здійснення процедури дисциплінарного провадження, в тому числі засто-

сування підстав притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів є:

1) наявність нормативних положень, якими визначені керівні принципи на рівні закону (з допустимим ступенем чіткості визначення та обмежувального тлумачення),

2) послідовна і передбачувана практика їх застосування у діяльності дисциплінарних органів з використанням дискреції, що матиме інституціональне значення у оцінці правозастосування,

3) наявність належних юридичних захисних механізмів у вигляді наявності незалежного та безстороннього перегляду рішень дисциплінарного органу з врахуванням предмету судового контролю та меж допустимості за реалізацією його дискреційних повноважень.

**Висновки.** Зважаючи на вказане, нормативна визначеність підстав дисциплінарної відповідальності повинна розвиватися як у напрямку конкретизації складів дисциплінарних проступків, так і шляхом усунення колізій та прогалин у відповідних нормах. Саме оновлена система дисциплінарних органів (у перспективі важливе місце займе служба дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя) разом з Верховним Судом повинні виробляти зрозумілу, послідовну і чітку практику їхнього застосування, шляхом повного обґрунтування та мотивування своїх рішень, які стосуються притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ріхтер В.В. Дисциплінарна відповідальність суддів в Україні: адміністративно-правова сутність. *Юридична наука*. 2020. Том 2. № 5 (107). URL: <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-107-5-2.09>.
2. Хотинська-Нор О. Дисциплінарна відповідальність vs. незалежність суддів. *Право України*. 2018. № 3. С. 110–122. URL: <https://doi.org/10.33498/louu-2018-03-110>.
3. Новак О. Особливості дисциплінарної відповідальності суддів. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2012. Випуск 23. С. 334–343.
4. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Олександр Волков проти України» від 9 січня 2013 р., яке набуло статус остаточного 27 травня 2013 р. (заява № 21722/11). *Офіційний вісник України*. 2013. № 89. стор. 379.
5. Аналітичний звіт «Європейські стандарти дисциплінарного провадження щодо судді» (жовтень 2023). URL: [https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/pravo-justice\\_report\\_on\\_disciplinary\\_proceedings.pdf](https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/pravo-justice_report_on_disciplinary_proceedings.pdf).